

AAP Routeboek voor docenten

Het *Alfabetisering Anderstaligen Plan* bestaat uit:
twee leerlingenboeken met twee cd's, isbn 9789085065036
docentenhandleiding, isbn 9789085065784
website met extra schrijfoefeningen, informatie voor de docent en digitale oefeningen voor de cursisten: **www.alfabetiseren.nl**

AAP Routeboek voor docenten

Ad Bakker

Boom, Amsterdam

© 2008 Uitgeverij Boom, Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Vormgeving: Impressie grafische vormgeving (Anja Verhart), Den Haag

isbn 9789085065784

nur 110

Inhoud

Inleiding

Stap 1 Luisteren en spreken

Stap 2 Schrijven

Stap 3 Lezen en spellen

Doelgroep en routeplanner

Inleiding

Het *Alfabetisering Anderstaligen Plan* (AAP) is een gecombineerde methode beginnende geletterdheid en technisch lezen en schrijven voor volwassen anderstalige analfabeten. Technisch lezen en schrijven berust op een afgebakend pakket aan 'weetjes'. Wat je ervoor moet kennen en kunnen is 'eindig'. In AAP zijn deze weetjes stuk voor stuk verwerkt zodat de cursist alles tegenkomt wat belangrijk is voor technisch lezen en schrijven. Heeft de cursist dit onder de knie dan kan alle aandacht uitgaan naar begrijpend lezen en schrijven. Daarvoor kan een gewone NT2-methode op A1 niveau worden gebruikt.

Het idee om het alfabetiseringsproces in kleine stappen op te bouwen ligt voor de hand: begin met korte teksten op basis van een klein aantal letters en klanken, voeg daar in een volgende tekst letters en klanken aan toe en bouw zo verder tot je alle letters en klanken hebt gehad. De uitdaging is echter hoe je zo'n beperkte 'letterschat' koppelt aan een context.

Mensen die elkaars aandacht willen vasthouden vertellen elkaar verhalen. Iedereen heeft van nature interesse in het vervolg en de afloop van een verhaal. In AAP is er daarom gekozen voor twee stripverhalen in dialoogvorm met een eenvoudige verhaallijn. Voor een beginnend alfabetiseringscursist is het motiverend om alles wat hij weten moet in deze vorm aangereikt te krijgen.

De laatste jaren wordt er veel geschreven en gesproken over het aansluiten bij geschreven functionele teksten in het alfabetiseringsonderwijs. Deze taal zou cursisten meer motiveren dan typisch schoolse oefeningen. Waarom zou een verzonnen dialoog niet motiverend zijn en echte advertenties, prijslijsten en invulformulieren wel? AAP kiest voor alfabetisering die aansluit bij de spreektaal en geeft de alfacursist een echt boek in handen dat hij echt kan lezen!

AAP combineert twee stromingen uit het alfabetiseringsonderwijs. De klank-tekenkoppeling wordt geleerd aan de hand van normaalwoorden maar daarnaast wordt er ook gebruik gemaakt van globaalwoorden. Alle elementen van het alfabetisch principe zijn in de stripverhalen van deel 3 verwerkt (het tweede boek met de donkergroene omslag).

In deze docentenhandleiding zijn alle stappen schematisch uitgewerkt. Ook wordt hierin uitvoerig beschreven hoe met deel 1 en 2 (het eerste boek met de lichtgroene omslag) de aanloop naar deel 3 genomen kan worden. Deel 1, p. 1-128 *luisteren en schrijven*; en deel 2, p. 129-174 *schrijven* vormen namelijk twee aparte lijnen ter voorbereiding van deel 3 *lezen en spellen*. De drie delen zijn bedoeld om stap voor stap door te werken: alfabetiseren in drie stappen.

Cruciale inzichten om deel 1 te kunnen ontwikkelen heb ik te danken aan mijn voormalige collega, logopediste Danielle Duyvesteijn die mij jarenlang wees op de kenmerken van de spreektaal en het belang van de 'sjwa'. Ongetwijfeld klinkt in de oefeningen ook de methode *Taalriedels* (J. Deen en C. van Veen, 1994). Deze methode heeft bewezen hoe stimulerend expressieve uitspraaktraining kan zijn. Deze taalriedels die inhoudelijk vaak nergens over gingen, hebben heel veel docenten en cursisten plezier verschaft.

Voor deel 2 heb ik originele ideeën over handschriftontwikkeling ontleend aan Hans de Rijk (alias Ben Engelhart, alias Bruno Ernst). Mary van den Brandt heeft mij overtuigd van het belang van een gerichte schrijfmethode. Ik ben blij dat ik haar lettertype dat zij speciaal voor het alfabetiseringsonderwijs heeft ontwikkeld voor AAP mag gebruiken.

Voor deel 3 heb ik veel baat gehad bij de leerboeken over aanvankelijk lezen en schrijven die Henk Huizenga voor pabostudenten heeft geschreven. In AAP heb ik verschillende uitgangspunten verwerkt van methoden voor groep 3 van het basisonderwijs

met name *Veilig leren lezen* en *Zelfstandig spellen* (Jan Geelhoed e.a.). In de laatste maand voor zijn dood heeft frater Caesarius Mommers, de grondlegger van *Veilig leren lezen*, het eerste concept van deze methode gelezen en beoordeeld. Zijn belangrijkste aanwijzing was: 'Zorg dat elk stapje erin zit. Als je er een vergeet gaat het mis'. Daarmee heeft hij mij gestimuleerd om AAP te laten worden wat het nu is.

Ik hoop dat AAP de praktijk van het alfabetiseringsonderwijs van anderstalige volwassenen nieuwe impulsen zal geven. Tegelijk is het ook mijn wens dat de praktijk inzichten aan zal dragen voor de verbetering en verdere ontwikkeling van de methode.

Bij het verschijnen van de eerste druk wordt de laatste hand gelegd aan een pakket aanvullende oefeningen met de computer. Op www.alfabetiseren.nl vindt u daarover meer informatie.

Met trots kan ik u ten slotte melden dat een aanvraag voor het ontwikkelen van een demonstratieproject spraakherkenning met behulp van de computer speciaal voor AAP in april 2008 door de Taalunie is gehonoreerd. Voor het eerst in de geschiedenis zal een computer in Nederland de taaluitingen analyseren en de cursisten corrigeren en sturen tot een goede uitspraak bereikt is. Tussen nu en juni 2009 zullen de Radboud universiteit, softwarebedrijf Polderland, uitgeverij Boom en ik dit programma bouwen.

Voor verdere informatie en de nieuwste ontwikkelingen bij AAP verwijs ik u naar de website www.alfabetiseren.nl die door uitgeverij Boom bij deze methode is geopend. Ik wens u en uw cursisten veel gebruikersplezier met AAP.

Ad Bakker
Amsterdam, juni 2008

Stap 1 Luisteren en spreken

Een cursist die in het Nederlands gealfabetiseerd wordt, moet precies weten uit welke spraakklanken het Nederlands is opgebouwd. Pas dan is hij voorbereid om het fonetisch principe te doorzien en toe te passen. Deel 1 van AAP met dertig lessen spreek- en luisteroefeningen is daarvoor belangrijk gereedschap.

In het NT2-onderwijs zijn de vaardigheden luisteren en spreken gericht op communicatie. In AAP gaat het om een ander aspect. Een van huis uit niet-Nederlandstalige cursist moet de Nederlandse klanken kunnen onderscheiden en als systeem in zijn hoofd hebben. Bij het onderscheiden van klanken in een vreemde taal staan de klanken uit de moedertaal in de weg. De vreemde taal gaat door het klankfilter van de moedertaal (zoals sommige Nederlanders 'pienantie' maken van 'penalty').

Als een bepaalde Nederlandse klank niet tot zijn recht komt, kan dat verschillende oorzaken hebben. De cursist kan het moeilijk vinden om die klank 'motorisch' te vormen (bijvoorbeeld /r/). Maar het kan ook een perceptieprobleem zijn: de cursist hoort de klank gewoon niet omdat die in zijn eigen taal helemaal niet bestaat of sterk verwant is aan een andere klank (die in het Nederlands misschien niet bestaat). De spreek- en luisteroefeningen in AAP beogen vooral deze perceptieproblemen aan te pakken. De oefeningen zijn gericht op het systematisch 'horen' van klanken. Nazeggen is een oefening om het horen aan te scherpen.

Het geheel bestaat uit dertig lessen die volgens een en hetzelfde stramien zijn opgebouwd. Na enig oefenen weet de cursist precies wat er gedurende dertig lessen van hem wordt verwacht. Centraal staat het beluisteren van de cd. Het boek geeft daarbij op verschillende manieren visuele ondersteuning, ook al is de cursist nog niet leesvaardig. Terugkerende pictogrammen duiden de oefenvorm aan. Tekeningetjes bieden houvast en informatie bij het gesprokene. Voor AAP zijn zeventien afbeeldingen gemaakt die alle vocalen van het Nederlands representeren.

Hoe verloopt een les?

Twee vocalen vormen de kapstok van elke les. Deze beperking is om het voor de cursist overzichtelijk te houden.

De paren zijn niet gekozen vanuit de veronderstelling dat de cursist wel eens moeite kan hebben om juist die klanken van elkaar te onderscheiden. Integendeel, de lessen komen het beste tot hun recht als de cursist zonder inspanning de betreffende vocalen goed uit elkaar kan houden. (zie hiervoor de klinkerdriehoek, zie p. xx).

Benadruk bij de cursist dat hij zich de hele les lang voor alles op de twee klanken moet blijven concentreren. Het geeft niet is als hij woorden niet kent of stukjes tekstjes hem ontsnappen.

A *Introductie van de twee vocalen*

Eerst hoort de cursist op de cd de twee klanken. In het boek ziet hij boven de les twee (van de achttien vast terugkerende) plaatjes waarin die twee klanken voorkomen. Laat de cursist de woorden waar de plaatjes voor staan uitspreken en een aantal keer herhalen. Uit deze woorden isoleert hij de twee klanken weer. Dit moet overeen komen met wat hij op de cd hoort. Vervolgens zoekt de cursist naar nog meer woorden waarin die twee klanken voorkomen. De docent let erop dat de cursist de klanken zo zuiver mogelijk uitspreekt. Laat iemand die

moeite heeft met een klank verschillende woorden met die klank nazeggen. Het ene woord zal hem beter liggen dan het andere.

Het lukt iemand bijvoorbeeld maar niet om de 'i' in 'vis' anders te laten klinken dan de 'ie' in 'vies'. Maar als hij het woord 'ik' uitspreekt, blijkt de 'i' opeens veel beter te klinken. Dat maakt 'ik' voor die cursist geschikt om als stemvork te gebruiken. De docent bedenkt dan wisselrijtjes als: ik – vis – ik – mis – kip – stip – ik – stip – mis – pinnen - ik – stil – ik – fris – vis – ik - enz. totdat de 'i' in 'vis' uiteindelijk wel goed klinkt.

B *Luisteren naar een korte tekst met twee vocalen*

Luisterend naar de cd concentreert de cursist zich op de twee klanken. Hij zal eraan moeten wennen dat de inhoud van de tekst kolderachtig is en dat je niets leerzaams mist bij wat je niet begrijpt. Gebruik ook de afbeelding om duidelijk te maken dat het over iets gekks gaat. Stimuleer altijd spontane gesprekjes naar aanleiding van de afbeeldingen. Het maakt niet uit waarover.

Herhaal het tekstje op de cd een aantal keren totdat het in de oren van de cursist herkenbaar klinkt (de intonatie, centrale woorden, de wendingen). Denk aan het effect dat een liedje in een onbekende taal op je heeft als je het vaker hoort. Op een gegeven moment ben je geneigd om de klanken 'brabbelend' mee te zingen. Het lesdoel is daarmee bereikt.

C *Nazeggen van afzonderlijke woorden*

De cursist krijgt een reeks woorden gepresenteerd met hetzij de ene, hetzij de andere vocaal. De cursist zegt de woorden een voor een na en reproduceert wat hij hoort. Het boek biedt geen visuele ondersteuning.

De keuze van de woorden is niet alleen ingegeven door de vocalen. Luister- en uitspraakproblemen doen zich natuurlijk ook voor bij bepaalde consonanten en consonantclusters. Gedurende de dertig lessen passeren in deze woord-voor-woord nazegoefening alle consonanten en belangrijke consonantclusters de revue. In het cursistenboek is de plaats van introductie te herkennen aan de vetgedrukte letters. Cursisten die nog niet meelesen zal dit ontgaan. Zij hoeven er niet expliciet op gewezen te worden. De meeluisterende docent traceert voor elke cursist afzonderlijk de problemen en biedt zo nodig extra oefeningen aan. Deze docentenhandleiding houdt precies bij waar de introducties plaatsvinden; per les en aan het einde in een verzamelstaat.

Na ongeveer de helft van de lessen heeft de cursist alle vocalen en de meeste consonanten een of meerdere keren gehoord. Vanaf dan volgt de introductie van alle belangrijke voor- en achtervoegsels op dezelfde manier. Veel cursisten hebben moeite met langere woorden. Langere woorden bevatten bijna altijd morfologische bestanddelen die prima te overzien zijn: ge-, be-, ver-, on-, -ing, -te, -ig, -lijk en dergelijke. Dit maakt veel lange woorden minder moeilijk dan ze op het eerste gezicht lijken. Ook de introductie van deze voor- en achtervoegsels is met vetgedrukte letters in het cursistenboek aangegeven en in de schema's van de handleiding ondergebracht.

Het nazeggen van de woorden kan in verschillende variaties worden herhaald. Cursisten kunnen klassikaal nazeggen of individueel. In de praktijk werkt het ook goed wanneer cursisten beurtelings stukjes van bijvoorbeeld vijf woorden of een hele regel voor hun rekening nemen.

Cursisten die een beetje kunnen lezen zullen snel geneigd zijn om de woorden die zij horen in het boek met de vinger te volgen. Ongetwijfeld is dit een goede oefening in aanvankelijk lezen, maar mijn ervaring tijdens de proefflessen was dat *niet* meelesen leidde tot een betere uitspraak.

Tijdens de proefflessen ontstond spontaan een leuke concentratieoefening. Speel de cd twee keer af. Geef bij de eerst ronde de opdracht om slechts de woorden met de eerste vocaal

na te zeggen en bij de woorden met de tweede vocaal te zwijgen. Vervolgens nog een keer maar dan andersom.

D *Keuze maken uit twee plaatjes*

Hier gaat het om het horen van de twee vocalen en het uitspreken maar niet door klakkeloos nazeggen. De cd vraagt bij elke les om vier keer een keuze te maken. De cursist ziet in het boek vier sets van twee plaatjes die bij de vragen horen. Er is geen ‘goed’ en ‘fout’ antwoord. Bij het eerste plaatje hoort een woord met de eerste vocaal en bij het tweede plaatje een woord met de andere vocaal. De cursist wordt gedwongen om zelf te bedenken wat hij zegt. Soms volstaat één woord, soms zijn een paar woorden nodig. Het is verder de vrijheid van de docent om al dan niet bepaalde eisen aan de ‘vorm’ van het antwoord te stellen. De vaardigheid ligt tussen letterlijk nazeggen en spontaan spreken in. Deze oefeningen kunnen ook dienen als eerste voorbereiding op de Toets Gesproken Nederlands (TGN) van het inburgeringsexamen.

Verschillende speelse oefenvormen zijn denkbaar. Voor de hand ligt dat de cursisten meerdere keren de cd beluisteren en afwisselende antwoorden geven. Cursisten die twee aan twee werken kunnen met de vinger het plaatje aanwijzen dat de ander moet kiezen.

E *Luisteren naar korte zinnen*

AAP wil de cursisten stimuleren om aandacht te ontwikkelen voor de gesproken taal om hen heen. De cd laat taalfragmenten horen van gemiddeld niet meer dan tien lettergrepen. De twee vocalen zijn weer prominent te horen. Daarnaast gaat het ook om de prosodie. De cursist hoort een metrum en ritme dat karakteristiek is voor het Nederlands. De intonatie is afwisselend. De cursist hoeft alleen maar te luisteren. De docent vraagt aandacht voor verschillende punten zoals

- de communicatieve functie van de zin (mededelend, vragend, bevelend)
- woord- en zinsaccenten
- woordbegrenzing
- morfologie van langere woorden
- vervoeging van werkwoorden en verbuigingen van bijvoeglijke naamwoorden
- bijna onhoorbare ‘opvulwoordjes’

F *Expressief nazeggen*

Gesproken taal kent een rijk spectrum aan expressiemogelijkheden. Het gaat niet alleen om de betekenis van de woorden. De spreker kan zijn woorden de kleur geven van boosheid, blijheid, verbazing, ontevredenheid of teleurstelling. Taaluitingen kunnen ook typisch jong, oud, deftig, plat, mannelijk, vrouwelijk, ruziënd, flemend, plagend of grappig zijn. Voor buitenlanders zijn deze registers soms lastig aan te voelen. Door een bepaalde intonatie worden taaluitingen van vreemdelingen vaak opgevat als nors, bot, onzeker en dergelijke zonder dat dit zo bedoeld is.

Naast uitspraakvarianten zijn er ook ‘modale partikels’ om stemming, bedoeling en toon te ondersteunen. Voorbeelden daarvan zijn: even, nog, eens, best, eigenlijk, wel, toch, heus en soms. Omdat AAP de gesproken taal wil laten horen, zijn in deze oefeningen modale partikels rijkelijk uitgestrooid.

De taalfragmenten zijn bedoeld om te vlot na te zeggen. Zorg ervoor dat de cursisten een actieve houding aannemen tijdens de uitvoering. Neem als docent gerust een wat overdreven houding aan met mimiek, toon en gebaren. Dat stimuleert en neemt bij de cursist de angst weg om gek te doen.

Wen de cursisten eraan dat ze opeenvolgende woorden aan elkaar rijgen en dat ze staccato-uitspraak vermijden.

De 17 vocalen

Afbeeldingen die de 18 vocalen weergeven:

aa- aap
ie- fiets
oe- schoen
ou- touw
ei- spijker
a- vlag
e- tent
ee- beker
oo- boom
i- spin
o- klok
uu- tube
u- bus
eu- sleutel
ui- huis
eer- veer
oor- toren
*sjwa- ijsje

*De ‘stomme e’ (sjwa) is de meest voorkomende vocaal in het Nederlands en vraagt dus bijzondere aandacht. Helaas is het niet mogelijk om deze vocaal los uit te spreken zoals de andere vocalen. De ‘stomme e’ staat namelijk voor een onbeklemtoonde vocaal die je alleen kunt onderscheiden als er ook een beklemtoonde vocaal in de buurt is. Bijvoorbeeld: *láter*, *régenen*, *bevél*, *gével*.

Als je de sjwa geïsoleerd probeert uit te spreken krijg je een zacht uitgesproken ‘u’ als in ‘bus’ maar minder gekleurd. Remco Campert laat dit op originele wijze zien met het woord ‘vurrukkulluk’.

Woorden waar de sjwa in voorkomt lijken per definitie altijd meerlettergrepige woorden maar daar zijn een aantal belangrijke uitzonderingen op: **je**, **we**, **me**, **de**, **het** (als ’t uitgesproken), **te**. Geen van deze woorden kan weergegeven worden door een afbeelding. Daarom heb ik als voorbeeldwoord bij ‘sjwa’ gekozen voor het woord ‘ijsje’.

Toelichting bij de keuze

Bij de keuze van deze achttien woorden waren twee dingen belangrijk. In het woord moet de bedoelde vocaal een centrale plaats innemen. Verder moet er van het woord een afbeelding te maken zijn die eenduidig verwijst naar het bedoelde woord (met uitsluiting van synoniemen of de mogelijkheid dat er misschien een bepaald deel van het afgebeelde bedoeld wordt).

De gebruiker mag niet uit het oog verliezen dat de afbeeldingen naar hoorbare klanken verwijzen. Hoe ze geschreven worden, doet er niet toe. Zij hebben dus geen spellingfunctie zoals aap – noot – mies op de klassieke klankplaat of: ik – maan – roos in *Veilig leren lezen*.

In dit deel van AAP staat ‘spijker’ dus ook voor de vocaal in ‘trein’. Soms valt de keuze op tweelettergrepige woorden (sleutel, spijker, beker). Een open lettergreep geeft de vocaal meer ruimte, wat de vorming van meer gerekte vocalen ten goede komt.

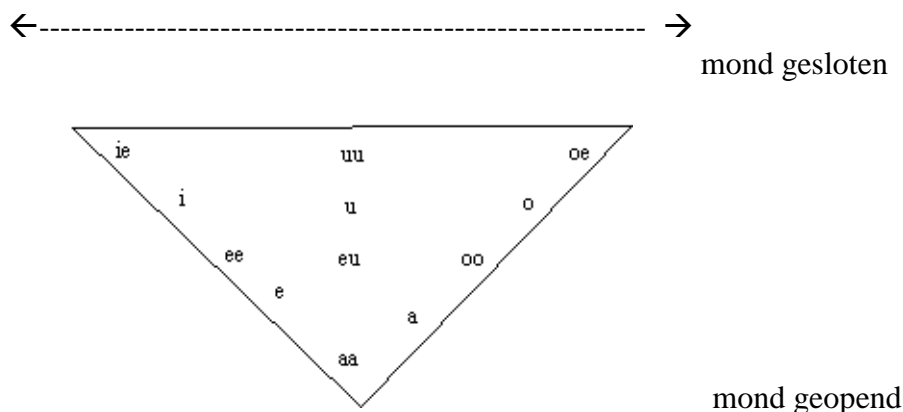
De achttien vocalen zijn twee aan twee over dertig lessen verdeeld (vetgedrukt als de vocaal voor het eerst aan bod komt).

- les 1 **ie-aa**
- les 2 **ie-oe**
- les 3 **ie-ou**
- les 4 **ei-aa**
- les 5 **ou-aa**
- les 6 **aa-oe**
- les 7 **ee-a**
- les 8 **e-oo**
- les 9 **i-oe**
- les 10 **o-ie**
- les 11 **ui-a**
- les 12 **uu-e**
- les 13 **u-o**
- les 14 **eu-ei**
- les 15 **oo-ee**
- les 16 **a-oe**
- les 17 **eu-oo**
- les 18 **oo-ei**
- les 19 **uu-a**
- les 20 **ui-i**
- les 21 **a-e**
- les 22 **ui-oo**
- les 23 **o-aa**
- les 24 **i-eer**
- les 25 **u-a**
- les 26 **ou-o**
- les 27 **oor-ee**
- les 28 **o-oo**
- les 29 **a-aa**
- les 30 **schwa**

Aan de keuze van de vocalen per les ligt de klinkerdriehoek ten grondslag. De vorming van klinkers is een resultante van de opening van de mond (van gesloten tot wijd open) en de plaats waar de tong het verhemelte raakt (van achteren tot voor).

De klinkerdriehoek

voor tegen verhemelte – tong – achter tegen verhemelte

In de eerste lessen is gekozen voor combinaties van vocalen die goed van elkaar te onderscheiden zijn, dat wil zeggen vocalen die ver uit elkaar liggen in de klinkerdriehoek. Naarmate de lessen vorderen komen ook combinaties aan bod die moeilijker te onderscheiden zijn.

De au (ou), ij (ei) en ui komen in de klinkerdriehoek niet voor. Dit zijn zogenaamde tweeklanken (diftongen). Tweeklanken zijn eigenlijk vocalen die in elkaar overlopen. Je kunt tweeklanken dus ook niet rekken gedurende een aantal seconden zoals de andere klinkers. Let wel: de eu is geen tweeklank! Het begrip tweeklank slaat niet op de eigenschap dat een vocaal met twee tekens wordt geschreven.

AAP onderscheidt een aparte uitspraak van 'oo' en 'ee' onder invloed van een daarop volgende 'r' (met bijbehorende afbeeldingen 'veer' en 'toren').

Ook de 'eu' verandert onder invloed van een volgende 'r' (vergelijk 'sleutel' en 'euro'). Dit komt in deel 3 aan de orde.

Stap 2   Schrijven

Een alfabetiseringscursist die toe is aan de klank-tekenkoppeling mag zichzelf niet steeds onderbreken met de vraag: ‘welke letter was dat ook alweer?’ AAP bevat dus een traject waarin de letters zelf centraal staan: beginnende geletterdheid. Het omvat een ruim assortiment aan oefeningen met als inzet herkenning van lettertekens en kennismaking met schrijven.

Hoewel de meeste cursisten later waarschijnlijk relatief weinig (met de hand) zullen schrijven, besteedt AAP aandacht aan een methodische ontwikkeling van het handschrift. Maar al te vaak zie je dat schrijven voor cursisten tot ver in de alfabetiseringsfase vooral synoniem is aan het onder controle houden van de pen en dat zij vergeten wát zij schrijven. Veel cursisten blijken over veel kopieerlust te beschikken ondanks de moeite die dit hen vaak kost. Het zou zonde zijn om deze motivatie niet te gebruiken voor de fijne motoriek en de inprenting van letterbeelden in de voorbereidende fase. Maar als het echte alfabetiseren begint, mag het niet te zwaar meer wegen en moet het accent op lezen liggen.

In de praktijk van het alfabetiseringsonderwijs worden lettervormen vaak niet belangrijk gevonden. Hoofdletters en kleine letters worden willekeurig door elkaar gebruikt. Er wordt nauwelijks op gewezen dat er aparte schrijffletters bestaan. In dit tweede deel van AAP is die aandacht er wél.

Door deel 2 loopt ook een traject om de handschriftontwikkeling systematisch aan te pakken. Cursisten wordt geleerd dat elke letter voortkomt uit een beweging van de hand die consequent en logisch moet zijn. Het referentiekader is een lettertype dat door Mary van den Brandt speciaal voor de alfabetisering is ontwikkeld. Wie met deze ‘lopende’ blokletters werkt, merkt al snel dat er een opvallende systematiek zit in de onderdeeljes waaruit de letters zijn opgebouwd.

In dit kader is het volgende uitstapje wellicht interessant. Onder de auteursnaam Ben Engelhart verschijnen met regelmaat originele publicaties over handschriften en calligrafie. Deze Ben Engelhart is een van de zes synoniemen van de wis- en natuurkundige Hans van Wijk, het meest bekend onder zijn alterego Bruno Ernst en in 2008 winnaar van de NWO Eurekaprijs. In het *Tijdschrift voor natuur- en wiskunde* van september 2000 zegt hij:

‘Op het gebied van handschrift heb ik een systeem ontworpen om de verschillende bewegingen zo ver uit te splitsen, dat ik met tien tekenjjes, door die gewoon achter elkaar te benoemen, een heel handschrift kan reconstrueren. Ik heb het nooit gepubliceerd, maar dat is wel de systematiek die vanuit handschriften in een soort wiskundige bewerking af te lezen is. En dat is best wel leuk, dat je dus met bepaalde streepjes en puntjes gewoon kunt zeggen, of het een m is of andere letter.’

Ben Engelhart heeft deze zienswijze toch uitgewerkt in het boekje *Schroft* (Groningen 1970). Hieraan heb ik het idee ontleend om voor AAP gebruikers basistekens te ontlenen aan de natuurlijke vormen van bloemblaadjes, tanden, vinnen of ‘technische vormen’ als parapluhandvatten en lampen van een startbaan. Een cursist die deel 2 doorwerkt krijgt zo een rondleiding langs deze basisbewegingen. Vervolgens worden deze bewegingen uitgebreid tot lettertekens. Belangrijk daarbij is dat de docent in de gaten houdt of de cursist alle tekens realiseert zoals ze bedoeld zijn. Bij de ‘d’ bijvoorbeeld eerst de ronding en dan de stok, bij de

'b' precies andersom. Elke letter moet uiteindelijk een beweging worden die zo ingeslepen is dat de cursist niet meer bij het schrijven nadenkt en de motoriek geen inspanning vereist.

Stap 3   Lezen en spellen

De basis is gelegd. Nu begint het echte werk: de klank-tekenkoppeling. Welkom in het nieuwe boek!

In deel 3 worden alle Nederlandse klanken opnieuw systematisch aangeboden, nu gekoppeld lettertekens. AAP werkt met een combinatie van normaalwoorden en globaalwoorden. Het bestand normaalwoorden is opgebouwd uit klankzuivere woorden. De keuze bestaat uit woorden die in de gesproken taal vaak langskomen. In alfabetiseringsmethoden zie je regelmatig normaalwoorden opduiken die weinig frequent zijn. Dan is er gezocht naar woorden die niet alleen klankzuiver, maar ook makkelijk af te beelden moeten zijn. Bij de 'ee' valt de keuze dan bijvoorbeeld op zeef of meel.

AAP legt zichzelf die beperking niet op. Niet plaatjes maar letters zijn uiteindelijk het materiaal voor iemand die leert lezen. AAP kiest bij 'ee' liever 'heeft' als normaalwoord omdat het in elke tekst te vinden is. Het gaat slechts om een of twee nieuwe woorden per les, die de cursist steeds bij zichzelf oproept door ze te verklanken. Na elke vijf lessen krijgt de cursist een schema waarin ze allemaal nog eens op een rijtje staan.

In de eerste twintig lessen wordt elke klank in principe aan één teken gekoppeld: het meest voorkomende. Deze een-op-eenbenadering duid ik aan als 'foneemstappen'. De bedoeling van de eerste twintig lessen is dat de cursist bij elke Nederlandse klank uit deel 1 ook een teken leert. Deze eenduidige benadering is voorlopig. Dat 'ou' en 'ei' ook de gedaante van 'au' en 'ij' kunnen aannemen, of dat de 't' in eindpositie ook als 'd', geschreven wordt, blijft in de eerste twintig lessen achterwege.

Wie met deel 3 begint, is beginnend lezer van teksten. Al snel krijg je dan te maken met niet-klankzuivere woorden als: je, het, we, u, heb, hebben, zo, nu. Woorden die essentieel zijn voor de bouw van eenvoudige grammaticale zinnen maar die niet rechtstreeks kunnen worden verklankt vormen een aparte categorie in AAP: globaalwoorden.

Net als de normaalwoorden vormen zij een bestand dat met een of twee per les wordt uitgebreid en dat na elke vijf lessen voor de cursist op een rijtje wordt gezet. Dit lijstje globaalwoorden moet de cursist rechtstreeks inprenten.

De cursist moet leren om de ogen met een zekere snelheid over de regels de laten gaan. Pas dan is de stap van technisch naar begrijpend lezen haalbaar. De aandacht mag niet te vaak bij het afzonderlijke woord blijven hangen. Als cursisten naar een afzonderlijk woord vragen, bedenk dan of ze het woord 'technisch' niet kunnen lezen of dat het woord onbekend is. In het eerste geval gaat het om alfabetisering. Woordenschatuitbreiding is iets wat beter op een ander moment kan worden aangepakt.

Als een cursist leest, laat dan blijken dat je een zeker tempo verwacht. De cursist kan daarbij profiteren van de stripverhaalvorm. Anticipeer op nieuwe tekstjes met vragen als: 'Wat denk je dat het meisje gaat zeggen?' of 'Waar gaan ze nu naar toe?' Het vermogen om te voorspellen hoe het verhaal verder gaat is een belangrijk hulpmiddel voor begrijpend lezen. Een voordeel van een stripverhaal in dialogen is ook dat de cursist het gemakkelijk opnieuw kan lezen en steeds vlotter.

Mocht blijken dat de uitspraak van bepaalde klanken problemen geeft, herhaal dan de oefeningen uit deel 1 die daar betrekking op hebben. Indien cursisten moeite hebben met tekens, bijvoorbeeld hoofdletters, kleine letters of (de motoriek van) schrijffletters grijp dan terug op deel 2.

Hoe ziet een les eruit?

Begin elke les met het bekijken van de afbeelding en bespreek met de cursisten wat zij daarop zien. Laat de cursisten voorspellen wat zij denken dat er gezegd gaat worden. Anticipeer zelf op woorden die ze lezend tegen zullen komen. Vervolgens vraag je om de dialoog te lezen. Help eventueel met moeilijke woorden. Stimuleer hakken en plakken als het om klankzuivere woorden gaat. Zeg niet-klankzuivere woorden duidelijk voor. ('Dit woord mag je niet vergeten. Luister hoe ik het uitspreek en zeg het na'). Laat de cursisten beurtelings de dialoog hardop voorlezen. Maak sprongetjes van de tekstballonnen naar de tekst ernaast. Zo went de cursist ook aan de prozavorm.

Na het lezen kunnen de cursisten de oefeningen maken. Het streven is afwisseling. De lessen zijn zo opgebouwd dat elke nieuwe oefenvorm aandacht krijgt. Les 1 heeft maar één oefenvorm. Les 2 biedt een oefening in dezelfde vorm en presenteert een nieuwe oefenvorm (altijd met een voorbeeld). Les 3 gaat uit van twee bekende oefenvormen en introduceert een derde enz. De oefeningen gaan over lezen en schrijven.

Let er bij het schrijven op dat de cursist ook weet wát hij schrijft (als het ware 'hardop schrijft'). Gebruik bij het schrijven het lettertype van Mary van den Brandt. Geef gestructureerde feedback. Als het om bepaalde aspecten van technisch schrijven (gebruik van de steunlijnen, vorm van de schrijfletter) gaat, refereer dan aan deel 2.

Doelgroep en routeplanner

Tijdens de ontwikkeling en het uittesten van AAP waren dit de twee meest gestelde vragen.

- Voor welke doelgroep is de methode bestemd?
- Hoe ga je met de cursisten door de methode heen?

Zij kunnen als richtlijn dienen voor het gebruik van AAP.

A Voor welke doelgroep is de methode bestemd?

Deze vraag kan van twee kanten bekeken worden. Wat beheersen de cursisten niet en wat beheersen zij wel?

Wat de cursisten niet beheersen

Ten aanzien van de eerste vraag staat voorop dat AAP een alfabetiseringsmethode is en geen NT2-methode. AAP is een methode waar een alfabetiseringsgroep mee gestart wordt. De cursisten in die groep missen:

- kennis van tekens van het latijnse schrift
- kennis van het principe van het fonetisch schrift

In 2003 is voor het alfabetiseringsonderwijs een model ontwikkeld waarmee startcompetentieniveaus van cursisten beschreven worden. Deze zijn afgeleid van de Basisstructuur Educatie. Het hierboven geschetste profiel van de cursisten voor wie AAP bedoeld is, beantwoordt aan niveau 1a.

Niveau 1a

Dit betreft de groep deelnemers die niet kan lezen en schrijven in welke taal dan ook: de analfabeten. Eventueel kunnen zij enige letters verklanken, een paar letters schrijven, eenvoudige bekende woorden globaal lezen en/of een aantal woorden (over)schrijven die zij vaak nodig hebben, zoals naam en adres. Ook over rekenvaardigheden beschikt deze groep niet of nauwelijks.

Wat de cursisten wel beheersen

Het startcompetentieniveau van anderstaligen geeft aan wat zij in hun eigen land hebben bereikt. De kennis van NT2 wordt buitenbeschouwing gelaten. Dit maakt het lastig om het startcompetentieniveau te gebruiken om te bepalen of iemand geschikt is voor AAP. Een zeker basis van NT2 is nodig om AAP te kunnen gebruiken. Die basis heeft drie kanten.

- De cursist heeft toegang tot een Nederlandstalige omgeving.
- De cursist beschikt over voldoende woordenschat om zich een beeld te kunnen vormen van de Nederlandse klanken.
- De cursist bezit een woordenschat die eenvoudige instructie in het Nederlands mogelijk maakt.

Concluderend

Ten aanzien van alfabetiseringsgroepen zien we dat het merendeel van de deelnemers bestaat uit oudkomers die al vele jaren in Nederland wonen. Veel van hen zijn ooit met een taalcursus

begonnen en vroegtijdig weer afgehaakt. In dat geval is het startniveau van kennis van het Latijnse schrift en het fonetisch principe niet helemaal nul. Dit komt overeen met startcompetentieniveau 1a. AAP veronderstelt deze kennis niet dus wat dat betreft heeft de gemiddelde alfabetiseringscursist een voorsprong al hij het boek openslaat.

Wat het NT2-niveau van de cursist betreft, kan gezegd worden dat de cursist vaak vrij geïsoleerd van de Nederlandse taal leeft. Door activiteiten als televisiekijken, boodschappen doen, dingen regelen bij instanties enz. klinkt het Nederlands enigszins vertrouwd in de oren klinken, al zal dat vaak ook minimaal zijn. De mogelijkheid om het Nederlands als instructietaal te hanteren zal van cursist tot cursist sterk verschillen. Het voordeel van werken in groepen kan zijn dat cursisten in hun eigen taal de instructies onderling kunnen doorgeven.

B Hoe ga je met de cursisten door de methode heen?

Deel 1 en 2 vormen de voorfase. Deel 3 de hoofdfase. In de studiewijzer kun je 60 procent van de tijd reserveren voor de voorfase en 40 procent voor de hoofdfase. Het programma kan in groepsverband en individueel (met begeleiding) worden doorgewerkt.

De methode komt het beste tot zijn recht als voor een hoofdfase in niet langer dan een half jaar doorgewerkt worden. Voor cursisten die één keer per week bij elkaar komen, zal de beschikbare lestijd te kort zijn. Zij kunnen zelfstandig thuis uit het boek werken als dit goed begeleid wordt. Veel lestijd zal besteed moeten worden aan een goede instructie vooraf. Zelfstandig werken voor de instructie uit heeft geen zin.

Cursisten die twee of drie keer per week les hebben, zullen voldoende leerstof vinden om de volledige tijd met het basisboek bezig te zijn. Zij kunnen thuis de cd's herhalen en aanvullende schrijfoefeningen maken die je kunt downloaden via de website www.alfabetiseren.nl.

Voor cursisten die een volledig weekprogramma volgen, zal de beschikbare tijd ruim voldoende zijn. AAP kan binnen de lestijd uitgebreid worden met de extra schrijfoefeningen die u kunt downloaden van www.alfabetiseren.nl. Verder zijn er computeroefeningen beschikbaar rond het alfabet en oefeningen die anticiperen op de klank-tekenkoppeling.

Voorfase

deel 1

Deel 1 kan door alle cursisten worden gedaan. De 30 lessen kunnen integraal worden doorgewerkt. De lessen zijn zo inspannend dat je er niet langer dan drie kwartier per keer mee bezig kunt zijn. Per keer kun je 2 tot 3 lessen doen. Je kunt bijvoorbeeld één nieuwe les doen en een of twee bekende lessen herhalen. (Dat hoeven niet precies de twee voorgaande lessen te zijn).

Neem de tijd om de cursisten aan de oefenvormen te laten wennen. Neem daar 4 à 5 lessen de tijd voor. Besteed eventueel resterende tijd aan andere activiteiten die los staan van AAP. Bijvoorbeeld gesprekken voeren en je aan elkaar voorstellen.

deel 2

Na 4 à 5 lessen deel 1 kunnen de cursisten met deel 1 en 2 tegelijk aan de slag. Beide moeten integraal doorgewerkt worden maar qua inhoud zijn ze onafhankelijk van elkaar. Met deel 1 kun je zoals gezegd drie kwartier achter elkaar werken; met deel 2 anderhalf uur. Dat betekent dat je in de voorfase met deel 1 en 2 bij elkaar drie à vier lessen per dag aan AAP kunt besteden.

Belangrijk is dat de docent met name bij deel 2 de regie houdt en de oefeningen binnen het kader van de doelstellingen laat uitvoeren. De oefenvormen zijn gevarieerder dan in deel 1. Dit is bedacht om sleur te voorkomen maar het vraagt wel extra tijd voor instructie en evaluatie. Laat de cursisten tussendoor zo veel mogelijk met elkaar werken.

In deel 2 zijn de cursisten wel met letters bezig maar nog niet met lezen en schrijven. Veel cursisten zullen daar de handen vol aan hebben, anderen zullen het vervelend vinden dat ze nog niet 'echt' leren lezen. Er is geen reden om hen niet tegemoet te komen. Deze cursisten kunnen met de geleerde letters de slag. Met losse woorden kan anticiperend de klank-tekenkoppeling geoefend worden. Je kunt daar eigen materiaal voor gebruiken of de computeroefeningen. Een geschikt moment om hiermee te beginnen is bij het bereiken van les 15 van deel 1 (aangenomen dat de cursisten met deel 1 en 2 tegelijk werken). Op dat punt heeft de cursist namelijk met alle vocalen kennisgemaakt.

Het is beter om deel 3 nog even dicht te laten. Daarbij hoort namelijk een eigen dynamiek die verstoord wordt als de cursisten vooruit werken.

Hoofdfase

Als deel 1 en 2 zijn afgerond kan met de hoofdfase begonnen worden: deel 3. Plan de cursus zo dat je deel 3 behandelt in 40 procent van de totale tijd. Het is de bedoeling dat dit deel integraal en in een behoorlijk tempo wordt doorgenomen. Om al het geleerde actief en paraat te houden is het belangrijk dat de cursist regelmatig met de stof bezig is, liefst 3 à 4 keer per week. Cursisten die minder keer per week bij elkaar komen, zullen het geleerde thuis moeten onderhouden. Dat kan met behulp van het boek. Schenk daarnaast ook aandacht aan het feit dat in deze fase de wereld van het lezen voor hen opengaat. Praat met de cursist over hun ontdekkingen. Laat ze wat ze kunnen of willen lezen meenemen om aan elkaar te laten zien.

Als de cursist in de hoofdfase ergens blijft steken is het belangrijk dat de docent achterhaalt waar het probleem vandaan komt. Als het om verkeerd horen of verwarren van klanken gaat, herhaal dan de lessen uit deel 1 die daar betrekking op hebben. Ook de tekeningen op de achterkant van het boek kunnen een belangrijk hulpmiddel zijn.

Blijkt dat de cursist moeite heeft om de lettertekens van elkaar te onderscheiden, val dan terug op deel 2. Denkbaar is ook dat voor sommige cursisten de stappen van deel 3 elkaar te snel opvolgen. Laat hen dan werken met het extra materiaal dat de klank-tekenkoppeling oefent.

Vervolg op AAP

Cursisten die door AAP heen zijn, bezitten op dat moment de kennis en vaardigheid die nodig is om te lezen en te schrijven. Belangrijk is nu dat zij met het geleerde actief houden. Zorg daarom voor een onmiddellijk vervolg. Plan AAP zo dat het einde niet samenvalt met een lange vakantie maar een paar weken ervoor. Gebruik die weken om te laten zien wat je allemaal met lezen en schrijven in het dagelijks leven kunt. Zoek buitenschoolse activiteiten waarvoor je lezen en schrijven nodig hebt: eenvoudige speurtochten, excursies of portfolio-opdrachten. Laat de cursisten ontdekken dat het de moeite waard is om het geleerde niet weg te laten zakken.

Stimuleer de cursisten ook om een vervolgopleiding te volgen. Vertel dat er NT2-taalcursussen zijn en opleidingen voor een beroep. Leg inburgeringsplichtige cursisten uit wat er de komende jaren van hen verwacht wordt. Wijs hen op instanties met wie ze te maken zullen krijgen en personen bij wie ze terecht kunnen voor hulp bij het maken van hun keuzes.